

45 NĂM NGHĨ VỀ PHONG TRÀO “HAI GIỎI” Ở QUẢNG BÌNH (1965 - 2010)

PHAN THỊ TRÀ GIANG

Trong chiến tranh chống phá hoại của đế quốc Mỹ (1965-1973), Quảng Bình ở vào vị trí “tuyến đầu miền Bắc xã hội chủ nghĩa” nổi bật lên phong trào “Hai giỏi” với nội dung chiến đấu giỏi, sản xuất giỏi. Phong trào “Hai giỏi” như một luồng gió mới thúc đẩy quân và dân Quảng Bình tiến lên chiến đấu, ra sức sản xuất và chi viện cho tiền tuyến. Với vai trò đó, Quảng Bình vinh dự được Trung ương Đảng và Bác Hồ phong tặng danh hiệu “là quê hương Hai giỏi” trên toàn miền Bắc. Chính sức mạnh tổng hợp được huy động từ phong trào thi đua “Hai giỏi” đã góp phần cùng miền Bắc đánh thắng chiến tranh phá hoại của đế quốc Mỹ, thống nhất đất nước. Sau 45 năm kể từ ngày phong trào “Hai giỏi” ra đời đến nay, một lần nữa chúng ta nhìn nhận lại những đóng góp của phong trào cho cuộc kháng chiến chống Mỹ, cũng như những bài học để lại trong các phong trào thi đua của Quảng Bình hiện nay.

Sự ra đời phong trào “Hai giỏi”

Vào cuối năm 1964 đầu năm 1965, chiến lược “Chiến tranh đặc biệt” của Mỹ tiến hành ở miền Nam đang đứng trước nguy cơ thất bại hoàn toàn. Đế quốc Mỹ buộc phải chuyển sang chiến lược “Chiến tranh cục bộ”, đưa quân viễn chinh Mỹ và quân một số nước đồng minh vào tham chiến ở miền Nam, đồng thời tăng cường chiến tranh phá hoại bằng không quân và hải quân đối với miền Bắc bởi Mỹ cho rằng “nguyên nhân chính làm cho miền Nam mạnh lên được là do có sự chỉ đạo và tổ chức chi viện người, trang bị của miền Bắc” và Mỹ coi miền Bắc là nguồn gốc sức

mạnh của cuộc “chiến tranh nổi dậy” của miền Nam và là “hiểm họa số 1” [1;149]. Tình hình trên làm cho nước ta từ chỗ một nửa nước có chiến tranh, một nửa nước có hòa bình trở thành cả nước có chiến tranh với mức độ mỗi miền khác nhau. Khẩu hiệu “Mỗi người làm việc bằng hai vì miền Nam ruột thịt” nay được nâng lên thành một cao trào chống Mỹ, cứu nước rộng lớn trên toàn miền Bắc. Trong khí thế sôi nổi thi đua của quân và dân miền Bắc, quân và dân Quảng Bình cũng ra sức thi đua với quyết tâm “tất cả cho tiền tuyến, tất cả để chiến thắng đế quốc Mỹ xâm lược”.

Phát huy truyền thống Quảng Bình quật khởi trong kháng chiến chống Pháp và khí thế thi đua sôi nổi trong thời kỳ hòa bình, ngay khi đế quốc Mỹ thực hiện ném bom ra miền Bắc, Quảng Bình cũng như các tỉnh miền Bắc kịp thời chuyển hướng vừa đảm bảo sản xuất những cũng sẵn sàng chiến đấu. Với quyết tâm: “Dù phải kinh qua nhiều gian khổ, ác liệt đến mấy đi chăng nữa, quân và dân Quảng Bình quyết giữ vững tinh thần, phát huy truyền thống anh hùng bất khuất của Bình Trị Thiên khói lửa, sẵn sàng trước mọi thử thách, quyết tâm đánh thắng giặc Mỹ xâm lược, làm tròn nhiệm vụ với miền Nam ruột thịt” [2;32]. Nhân dịp Quảng Bình bắn rơi 100 máy bay Mỹ (14/7/1965), cùng với thành tích thu hoạch vụ sản xuất Đông Xuân 1964-1965 thắng lợi toàn diện, ngày 17/7/1965, Chủ tịch Hồ Chí Minh gửi thư khen “Bác vui lòng thay mặt Trung ương Đảng và Chính phủ khen ngợi đồng bào, bộ đội và cán bộ Quảng Bình đã bắn rơi 100 máy bay Mỹ, vừa qua lại thu hoạch vụ Chiêm rất tốt, như

vậy là tinh nhà chiến đấu giỏi, sản xuất cũng giỏi” [3]. Vinh dự và tự hào học tập thư khen của Bác Hồ, nhân dân trong tỉnh đã thi đua sản xuất, chiến đấu. Mỗi hợp tác xã có “Cánh đồng thắng Mỹ”, đội sản xuất có “Thừa ruộng thâm canh thắng Mỹ”, cơ quan xí nghiệp có “Trận địa thắng Mỹ”. Từ ngày 6 đến 9/11/1965, tại thôn Xuân Hòa, xã Hoa Thủy, huyện Lệ Thủy, Thường vụ Tỉnh ủy Quảng Bình tổ chức “Đại hội tổng kết thi đua”. Trên cơ sở đó, Tỉnh ủy phát động phong trào “Hai giỏi” (chiến đấu giỏi, sản xuất giỏi).

Thực chất của phong trào không chỉ có hai mặt chiến đấu và sản xuất mà đó là sự tổng hợp của tất cả các mặt khác nhau trên tất cả các lĩnh vực tạo thành một phong trào rộng lớn. Bác Hồ đã từng nói: “Theo Bác không ai giỏi toàn diện, có thể giỏi về nhiều mặt hoặc chỉ một mặt, có người chiến đấu giỏi, có người phục vụ chiến đấu giỏi, có người giỏi trong phòng không nhân dân, có người đóng góp nhiều lương thực cho cuộc chiến đấu, cho cách mạng miền Nam... Thế cũng là rất giỏi. Người chăm lo bảo vệ của công, bảo vệ hàng chi viện cho tiền tuyến, cho không lấy, thấy không xin là giỏi. Đứng cầu toàn, phải phát huy từng việc tốt, nhiều việc tốt thành người tốt” [4;103]. Lời nhắc nhở của Bác càng làm cho tiêu chuẩn phấn đấu để đạt danh hiệu “Hai giỏi” ngày càng toàn diện.

Diễn biến của phong trào “Hai giỏi”

Phong trào “Hai giỏi” do Tỉnh ủy Quảng Bình phát động đã được sự hưởng ứng tham gia đông đảo của quân và dân trong tỉnh, động viên mọi người ra sức thi đua chống Mỹ, cứu nước; vừa chiến đấu vừa phục vụ chiến đấu và chi viện cho tiền tuyến, vừa sản xuất và tích cực đẩy mạnh sản xuất.

Trên mặt trận chiến đấu: Ngay khi Mỹ ném bom đánh phá ra miền Bắc, cuộc chiến đấu trực tiếp với kẻ thù diễn ra quyết liệt. Noi gương chiến đấu của anh hùng liệt sĩ Nguyễn Viết Xuân hy sinh tại miền Tây Quảng Bình, với khẩu hiệu “Nhằm thẳng quân thù mà bắn”, đã thôi thúc quân

và dân trong tỉnh ra sức chiến đấu với khí thế “Quyết chiến quyết thắng để quốc Mỹ xâm lược”. Trong chiến đấu chống chiến tranh phá hoại đã xuất hiện nhiều tấm gương dũng cảm: Gương ôm bom nổ chậm của Võ Xuân Nở - Bí thư chi bộ thôn Phú Xá (Lộc Ninh), Lê Ngọc Lễ đã lấy thân mình làm giá súng, mẹ Nguyễn Thị Suốt vượt qua bom đạn chèo đò chở bộ đội sang sông, gương chiến đấu của mẹ Suốt được Bác Hồ khen ngợi “Bà mẹ Suốt ở Quảng Bình đã xông pha bom đạn không sợ sóng to gió lớn, suốt ngày đêm chèo thuyền cho bộ đội và cán bộ qua sông để chiến đấu” [5;40]. Trên mặt trận miền Tây Quảng Bình, Mỹ ném bom bắn phá ác liệt, Đinh Thị Thu Nga nhảy lên mâm pháo thay pháo thủ bị thương để tiếp tục cuộc chiến đấu. Trong trận Mỹ ném bom, bắn phá cầu Dài thị xã Đồng Hới (4/1965), nữ dân quân Trần Thị Lý đã chiến đấu dũng cảm và được Quốc hội, Chính phủ tuyên dương Anh hùng lực lượng vũ trang tại Đại hội anh hùng chiến sĩ thi đua chống Mỹ, cứu nước tháng 1/1967. Chiến công của đại đội dân quân pháo binh Ngư Thủy năm 1968 “là một tập thể anh hùng tuyệt vời, chiến đấu gan dạ, sử dụng thành thạo pháo, ba lần bắn cháy tàu khu trục Mỹ. Trong bom đạn ác liệt vẫn hiên ngang, vững vàng đánh trả tàu chiến địch, bảo vệ vùng biển, bảo vệ nhân dân, bảo vệ sản xuất” [6;175]. Đội nữ pháo binh Ngư Thủy được Quốc hội và Chính phủ tuyên dương Anh hùng lực lượng vũ trang nhân dịp kỉ niệm 25 năm Quốc khánh nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa (1970). Trong chiến đấu chống chiến tranh phá hoại lần thứ hai (5/4/1972 đến 17/1/1973), lực lượng vũ trang trên địa bàn Quảng Bình đã bắn rơi 92 máy bay, bắn cháy, bắn chìm 39 tàu chiến các loại. Trong đó quân và dân địa phương độc lập chiến đấu đã bắn cháy và bắn chìm 28 tàu chiến, 41 máy bay.

Phong trào “Hai giỏi” không những thể hiện trên mặt trận chiến đấu mà còn thể hiện trong phục vụ chiến đấu, chi viện cho tiền tuyến và đảm bảo đời sống nhân dân.

Trên mặt trận chiến đấu: Quân và dân Quảng Bình đã đóng góp công sức của mình cho cuộc kháng chiến, riêng năm 1965 có 13.000 thanh niên khỏe mạnh đi phục vụ chiến đấu ngoài tỉnh, đào hầm hào, xây dựng công sự chiến đấu, liên lạc, chèo đò, cáng thương binh, đảm bảo giao thông vận tải. Điển hình trên mặt trận giao thông vận tải, với khẩu hiệu “Xe chưa qua nhà không tiếc” từ Võ Ninh đã được sự hưởng ứng của quân và dân trong toàn tỉnh. Nhân dân tự nguyện theo gương mẹ Trần Thị Choàng phá tường nhà lắp hố bom thông đường cho xe qua. Trên tuyến đường 12A địch đánh phá quyết liệt, đội thanh niên xung phong C759 đã chiến đấu anh dũng, với tinh thần: “Một tấc không đi, một ly không rời”, “Sống bám đường, chết kiên cường dũng cảm”. Nhiều chiến sĩ đã hy sinh anh dũng như Hoàng Thị Minh Thù, Nguyễn Thị Tình, Trần Thị Thế..., gương hy sinh của các cô còng tô thắm thêm cho truyền thống anh hùng của C759. Đơn vị C759 và Nguyễn Thị Kim Huế được Đảng và Nhà nước tuyên dương anh hùng năm 1969. Với quyết tâm “Dù trong tình huống nào thì Quảng Bình, Vĩnh Linh phải giữ được mạch máu giao thông với khẩu hiệu: Địch phá ta sửa ta đi, chiến tranh của ta là chiến tranh nhân dân nên công tác giao thông vận tải cũng là giao thông vận tải của nhân dân” [7;144]. Trong những năm chiến tranh phá hoại, nhân dân Quảng Bình đã bám trụ kiên cường vượt qua muôn vàn khó khăn, gian khổ hy sinh để đảm bảo cho mạch máu giao thông vận tải không bị tắc và chi viện hàng hóa cho tiền tuyến. Chính phía Mỹ cũng nhận định “Việc tăng cường ném bom miền Bắc không thể chặn được việc vận chuyển hàng hóa vào Miền Nam” [8;230]. Năm 1968 mặc dù địch đánh phá ác liệt nhưng hàng hóa vận chuyển ngày càng tăng gấp 2 lần so với năm 1967. Đặc biệt, trong 3 tháng thực hiện kế hoạch VT5 (từ 1/11/1968 đến 31/1/1969) cả Quảng Bình như một cỗ máy lớn vận hành hết công suất suốt ngày đêm, bất chấp mưa nắng, bất chấp sự đánh trả của giặc Mỹ đã huy động được 6 vạn ngày công, hầu

hết các loại phương tiện vận tải, tiếp nhận và chuyển giao được 13,2 vạn tấn hàng vượt chỉ tiêu hơn 1 vạn tấn. Trong chiến tranh phá hoại lần thứ nhất, Quảng Bình xứng đáng là hậu phương trực tiếp của miền Nam thân yêu và Trị Thiên ruột thịt.

Trên mặt trận sản xuất: Trong sản xuất nông nghiệp, tiếp nối khí thế thi đua với Đại Phong, ngay khi đế quốc Mỹ ném bom ra miền Bắc, các xã viên hợp tác xã trong toàn tỉnh đã đẩy lên phong trào thi đua lao động sản xuất “tay cày tay súng”. Vừa sản xuất vừa chiến đấu, các hợp tác xã đẩy mạnh kỹ thuật canh tác, tăng năng suất lao động, thực hiện mục tiêu “4 tấn thóc, 7 tấn màu và 3 đầu gia súc/hecta”. Hợp tác xã Đại Phong vẫn giữ danh hiệu lá cờ đầu nông nghiệp trên miền Bắc. Nhiều hợp tác xã có phong trào thâm canh, chăn nuôi thủy lợi, cải tiến nông cụ có hiệu quả như hợp tác xã Lộc Long, Hợp Hòa, Tiên Lang, Thiết Sơn... Các hợp tác xã trở thành pháo đài vững chắc ở nông thôn “Các hợp tác xã nông nghiệp là đội quân hậu cần của đội quân chiến đấu ngoài mặt trận, các xã viên hợp tác xã là chiến sĩ sản xuất” [9;193]. Phong trào làm bèo hoa dâu, làm phân xanh, thủy lợi, cấy thẳng hàng, đưa giống mới vào đồng ruộng. Nông dân Quảng Bình xác định “Địch đánh phá ác liệt ta càng cấy thật thẳng hàng để chúng trên máy bay nhìn xuống thấy rằng bom đạn Mỹ không dễ gì làm chúng ta run tay nhụt chí” [10;141]. Lúa cấy thẳng hàng từ 12% năm 1965 tăng 69,7% năm 1968. Bình quân năng suất năm 1964 đạt 9,5 tạ/ha, đến năm 1968 đạt 12,22 tạ/ha. Hợp tác xã Đại Phong vụ Chiêm 1968 năng suất đạt 24,78 tạ/ha, hợp tác xã Cự Nẫm đạt 25 tạ/ha.

Bên cạnh đó, phong trào chăn nuôi giỏi cũng phát triển đã giải quyết được sức kéo, phân bón và cung cấp thịt cho bộ đội, cán bộ và nhân dân.

Những thắng lợi về mặt sản xuất nông nghiệp đã khẳng định rằng: Mặc dù trong khói lửa chiến tranh ác liệt, thiên tai nghiêm trọng nhưng với sức mạnh của quan hệ sản xuất được củng cố, sức mạnh cũng như tinh thần kiên cường, dũng cảm

của lực lượng nông dân tập thể đã đẩy mạnh thâm canh tăng năng suất, củng cố và phát triển thủy lợi, đẩy mạnh chăn nuôi tạo ra nguồn lương thực cung cấp cho cuộc sống của nhân dân và chi viện cho tiền tuyến.

Trong ngư nghiệp, dù địch đánh phá ác liệt, thời tiết khó khăn đồng bào vẫn bám biển đánh cá. Các hợp tác xã Bảo Ninh (Đồng Hới), Ngư Thủy (Lệ Thủy), Nhân Trạch (Bố Trạch), Cảnh Dương (Quảng Trạch) đánh cá vượt mức kế hoạch từ 1,8 - 27,7%. Hợp tác xã Nhân Trạch tháng 2/1965 đánh bắt được 24,83 tấn, tăng gấp 3 lần sản lượng đánh bắt cùng kỳ năm 1964. Đội thuyền Minh Khai do chị Nguyễn Thị Khiếu làm thuyền trưởng trong khói lửa đạn bom vẫn kiên trì bám biển để sản xuất. Ba năm liền đội nữ đánh cá Minh Khai đều vượt chỉ tiêu sản lượng đánh bắt hải sản. Tại Đại hội liên hoan anh hùng chiến sĩ thi đua lần thứ IV, chị Nguyễn Thị Khiếu được Nhà nước tặng thưởng danh hiệu “Anh hùng lao động” ngành Thủy sản và được Tỉnh Quảng Bình phong tặng chiến sĩ “Hai giỏi”. Đội nữ đánh cá Minh Khai được nhận danh hiệu là đơn vị “Hai giỏi” trong 4 năm (1965-1968). Trong sản xuất muối, hợp tác xã Bảo Ninh dẫn đầu cả tỉnh về sản lượng muối, được Nhà nước tặng thưởng hai huân chương lao động và liên tục được công nhận là hợp tác xã “Hai giỏi”. Như vậy, trên mặt trận ngư nghiệp nhân dân luôn bám biển vừa đánh cá vừa tham gia chiến đấu để bảo vệ hàng hóa và cung cấp nguồn thực phẩm cho nhân dân.

Trong công nghiệp, ngày 16/6/1957, Bác Hồ vào thăm Quảng Bình và đã nhắc nhở “Các chú quan tâm đến sản xuất nông nghiệp như vậy là rất tốt, nhưng cần chú ý tổ chức cơ sở cho nền Công nghiệp địa phương. Trong lãnh đạo kinh tế cần phải đi hai chân: Nông nghiệp và Công nghiệp. Tỉnh ủy và Ủy ban tỉnh cần có kế hoạch để tổ chức thực hiện cho tốt” [11;71]. Ý thức sâu sắc nhiệm vụ của ngành mình nên khi đế quốc Mỹ thực hiện cuộc chiến tranh phá hoại ra miền Bắc, công nhân vẫn ra sức thi đua “mỗi người làm việc

bằng hai” với khẩu hiệu “Chắc tay súng vững tay búa” nên có nhiều đơn vị đã vượt chỉ tiêu kế hoạch. Trong bom đạn ác liệt, các xí nghiệp như: diêm Nhật Lệ, xà phòng Sông Gianh, bát sứ Văn La, cơ khí 2/9... vận chuyển hàng tấn thiết bị máy móc, nguyên vật liệu từ Hà Nội, Hải Phòng về các hang động ở vùng Tây Bắc tinh để xây dựng cơ sở vật chất kỹ thuật công nghiệp địa phương; tiếp tục sản xuất giải quyết một phần hậu cần tại chỗ, phục vụ chiến đấu và sản xuất. Tự vệ xí nghiệp in tổ chức trận địa bắn máy bay bên cạnh xí nghiệp, kịp thời in những tờ tin chiến thắng cô vũ duy trì đúng kỳ ấn hành báo Đảng. Tự vệ xí nghiệp ô tô A3 đã xây dựng công sự cạnh chỗ làm việc, vừa sửa chữa lắp ráp ô tô phục vụ chiến đấu vừa sẵn sàng chiến đấu. Năm 1967, giá trị tổng sản lượng công nghiệp và thủ công nghiệp tăng 0,4% so với năm 1964. Đã xây dựng được 32 xí nghiệp, có 20 xí nghiệp đã đi vào sản xuất, hoặc sản xuất bộ phận phục vụ cho nhu cầu chiến đấu, sản xuất và đời sống nhân dân trước mắt. Các ngành sản xuất gỗ, cá, muối... vẫn duy trì và phát triển. Các nghề đóng thuyền, sản xuất vôi, lò rèn phục vụ đặc lực cho yêu cầu hàng trong sản xuất, giao thông vận tải và đời sống nhân dân. Đến năm 1968, ngành Công nghiệp Quảng Bình phát triển vững chắc. Nếu như năm 1964 toàn tỉnh có 12 cơ sở công nghiệp với 600 công nhân thì đến năm 1968 có trên 38 xí nghiệp bao gồm các ngành cơ khí, phân bón, xây dựng, khai thác gỗ, hàng tiêu dùng, số lượng công nhân gấp 7 lần năm 1964. Sản xuất công nghiệp và thủ công nghiệp đã tạo ra những mặt hàng đảm bảo được một phần nhu cầu tại chỗ, phục vụ kịp thời cho các yêu cầu chiến đấu, sản xuất và đời sống nhân dân.

Như vậy, có thể nói ở Quảng Bình, trên chiến trường, đồng ruộng, nhà máy là một. Người sản xuất đồng thời là người cầm súng, người lãnh đạo sản xuất đồng thời là người chỉ huy chiến đấu. Hai nhiệm vụ sản xuất và chiến đấu đã kết hợp với nhau tạo thành một phong trào thi đua sôi nổi của nhân dân trong tinh chống lại cuộc chiến tranh

phá hoại của đế quốc Mỹ.

Với quyết tâm “quyết chiến quyết thắng đế quốc Mỹ xâm lược”, nhân dân Quảng Bình đã đoàn kết cùng nhau thi đua vừa chiến đấu giỏi, vừa sản xuất giỏi tạo thành một phong trào rộng lớn thu hút mọi lực lượng tham gia; trở thành phong trào đặc trưng của quân và dân Quảng Bình trong kháng chiến chống Mỹ, cứu nước. Phong trào thi đua “Hai giỏi” là hình thức tổ chức động viên chính trị, cổ vũ hành động cách mạng thích hợp với trình độ tâm lý của mọi tầng lớp nhân dân, mang tính chất quần chúng rộng rãi. Phong trào thi đua “Hai giỏi” trở thành mục tiêu phấn đấu của quần chúng. Quá trình phát triển của phong trào “Hai giỏi” cũng là quá trình kết hợp chặt chẽ sự phát triển của các phong trào “Ba sẵn sàng” trong thanh niên, phong trào “Ba đảm đang” trong phụ nữ, phong trào “Ba quyết tâm” trong công nhân viên chức, phong trào “Ba nhất” giành danh hiệu quyết thắng trong lực lượng vũ trang, phong trào “Hai tốt” trong ngành giáo dục... Đã tạo thành một phong trào rộng lớn làm phong phú thêm về nội dung, về tiêu chuẩn và chất lượng phong trào thi đua “Hai giỏi”.

Phong trào “Hai giỏi” mang ý nghĩa chính trị sâu sắc về giáo dục, giác ngộ quần chúng, xây dựng và củng cố tổ chức. “Nó tạo ra con người có

đạo đức, luôn luôn trung thành với đạo đức cách mạng, lợi ích tập thể không tính toán đến lợi ích cá nhân, sống và chiến đấu theo lý tưởng tốt đẹp của chủ nghĩa xã hội, chủ nghĩa cộng sản. Nó xây dựng cho nhân dân tinh ta phong cách sống giản dị, trong sạch, lành mạnh; tự lực, tự cường. Những tư tưởng hành động tốt đẹp đã được xây dựng qua phong trào thi đua “Hai giỏi” là vốn quý cần giữ vững và phát huy mãi mãi trong cuộc sống của nhân dân ta trong bất cứ hoàn cảnh nào”.

Phong trào “Hai giỏi” là sản phẩm của cuộc chiến đấu chống Mỹ, cứu nước là sự tiếp tục các phong trào thi đua do Bác Hồ phát động và là nhân tố quan trọng thúc đẩy quân và dân Quảng Bình tiến lên giành thắng lợi to lớn. Thắng lợi của quân và dân Quảng Bình trong cuộc chiến đấu chống chiến tranh phá hoại lần thứ nhất của đế quốc Mỹ là thắng lợi của cuộc chiến tranh nhân dân dưới sự lãnh đạo của Đảng. Đó cũng là thắng lợi của khối đoàn kết toàn dân làm cơ sở và động lực để phong trào phát triển mạnh mẽ trong giai đoạn về sau.

Lịch sử đó là sự tiếp nối, trải qua 45 năm, phong trào “Hai giỏi” vẫn được quân và dân Quảng Bình tiếp nối trong công cuộc đổi mới đất nước, khí thế thi đua trên tất cả các mặt của đời sống xã hội, cùng nhau đoàn kết để xây dựng quê hương Quảng Bình ngày càng giàu mạnh.

P.T.H.G

Tài liệu tham khảo:

- [1] Văn Tiến Dũng, Về cuộc kháng chiến chống Mỹ, cứu nước, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1996.
- [2] [7] Lại Văn Ly, Tuyển lựa những năm tháng sôi động, Sở Giao thông Vận tải Quảng Bình, 1993.
- [3] Thư Chủ tịch Hồ Chí Minh gửi đồng bào, bộ đội và cán bộ Quảng Bình bắn rơi 100 máy bay Mỹ, ngày 17/7/1965, Phòng lưu trữ Tỉnh ủy Quảng Bình.
- [4] [5] Quảng Bình ơn Bác, Ban nghiên cứu Lịch sử Đảng, Ty Văn hóa Quảng Bình, 1975.
- [6] Hội liên hiệp Phụ nữ Việt Nam tỉnh Quảng Bình, Phong trào đấu tranh cách mạng phụ nữ Quảng Bình 1930-1975, Quảng Bình, 1995.
- [8] Roberts McNamara, Nhìn lại quá khứ, tâm thâm kịch và những bài học về Việt Nam, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995.
- [9] Hồ Chí Minh, Hồ Chí Minh toàn tập, Tập 12, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2000.
- [10] Quân khu IV, Lịch sử kháng chiến chống Mỹ, cứu nước (1954-1975), Nxb Quân Đội, 1994.
- [11] Sở Công nghiệp Quảng Bình, Lịch sử ngành Công nghiệp và Tiểu thủ công nghiệp Quảng Bình 1959-2000, Xn in Quảng Bình, 2001.